

յոսն զգրեն (էջ 138) եւ համեմատութեան
գրած յունարեն սկզբագրին (պահուած Յովհ.
Դամասկոսացի թով) եւ լատիներէն նիսի թարգ-
մանութեան (Harvey, II. 242) հետ. եթէ հայն
համեմայն է լատիներէնի, այն տանն սկզբագիրը
եղած է լատ. թարգմանութիւն, եթէ համեմայն
է, դուր է մտածել լատիներէն երկրորդ թարգ-
մանութիւն մը:

Ἰνώτω ὅτι τῷ μὲν Θεῷ αἰεὶ
Գիտացե՛ղ զի Լուսնո՛ց եւ միշտ
Sciat, quoniam Deus quidem cum semper

κατὰ τὰ αὐτὰ ὄντι, καὶ ἀγεννήτην ὑπάρχοντι
լատ. նման է աւել եւ անծնի եղելու մե,
sit i' om, et innatus,

ὥς πρὸς ἐαυτὸν πάντα θυνατά
իրու առ ինքն ամենայն ինչ կարողութիւն է,
quoniam ad ipsum est, omnia possible ei.

τί ἂν γεγονότα, καθὼ μετέπειτα
իսկ եղեալքս քառ արու մ յետ այսորիկ
Quae autem facta sunt ab eo, secundum quod postea

γενέσεως ἀρχὴν ἰδίαν ἔσχε,
ծննդեան լինելութիւն սկիզբին առանձին ընկալան,
facturae initium habuerunt,

καὶ τούτο καὶ ὑστερεῖσθαι
լատ. այսորիկ պակաս գլ. եւ նուազ պարտ եւ
secundum hoc et minora esse oportuit

ἵεὶ αὐτὰ τοῦ πεποιητός, οὗ γὰρ ἦδύ-
պ, ժամ եր նոցա քան զԱրարիչն, քանիք ոչ
eo qui se fecerit: nec enim

να[ν]το ἀγεννητα εἶναι τὰ νεωστί γε-
կարէր անել գալ նորագ
poterant infecta esse, quae nuper

γεννημένα.
եղեալքս.
facta sunt.

Դիտողութիւն եւ համեմատութիւն կը թա-
ղու՞մ ընկերցողին. այս միայն կը բազմայի ուշա-
գրութեան յանձնել որ հայրն «ոչ կարէ...
եղեալքն, գրչագրի սխալ մը չէ, այլ արդիւնք
բառաւոր լատինաւորութեան յունարէնէ. յայն լեզուին
կանոնն է որ յիշուի լատին առնու ելլիլ բայ. ըստ
այսմ ալ ըլլալու էր Իրենէսիոսի ձեռագրին մէջ.
Յովհ. Դամասկոսացի թով անիմանալի կերպով
եղած է բայն յագնակի — ἦδύνατο, զոր ուղղելու
է ἦδύνατο.

Եթէ չուզենք իսկ Յայրի սահմանէն դուրս
ելլել — որ խնդրոյս համար աննպաստակ է, կան
նաեւ հոն անթիւ հետեւեր յունարէն բնագիրն

աղագակող, սկսեալ առաջին տողէն իսկ (զոր օր.
էջ 1 բառն ուղղորդութիւն ուրիշ բան չէ, բայց
եթէ բառական թարգմանութիւն մը. յունարէն
ἀ-σχηλότης, այսինքն, «չունել ժամ պարտող»,
[= σκολή], զբաղումն, կը նշուի այս տեղ բառ.
առ բառ. յունարէնի յետ շրջել հայ թարգմա-
նութիւն, եթէ հարկ ըլլար. բան մը, զոր հայ
թարգմանութեան մշտնա հասկացողութեան հա-
մար անհրաժեշտ համարած էր:

Կը կրեմմ խօսքերս կրկնելով դարձեալ թէ
մինչեւ ժժժ դար ինչպէս ամբողջ Արեւելքը, նոյն-
պէս Հայաստան չէր ենթարկուած տակաւին արեւ-
մտեան սղգեցութեան ներքեւ. այն աստիճան, որ
լատին գրականութեան պէտք ունենար: Մա-
նաւանդ թէ հակառակէն Արեւելքն էր գեւ լուս-
այն կենդանի, ուսկից կը խնայար հէր լուսաւորու-
թիւնը դէպ ի արեւմուտը: Ըլլայ դարկան, ըլլայ
գեղարուեստի տեսակետով. Հռոմէր փոխուեցաւ
միայն ժժժ դարէն ետքը: Հին հռոմէական պե-
տութիւնը թողուց թիւեւս Արեւելքի վրայ քա-
ղաքակրթական աղգեցութիւն մը, բայց այն դա-
րար առաւ ընդ հուպ, երբ Բիւզանդիոսը եղաւ
Հռոմէական մայրաքաղաքը, եւ արքունեաց լե-
զուն՝ յունարէնը: Հայ գաղթականութիւնն ալ
դէպ ի հռոմէական երկրները նոյն յոյն լեզուն
մանչցաւ իրեն երկրորդ հայրենեաց լեզուն. անով
կը խօսին գեւ այսօր Իսահակ հայկազնի եւ այլք
յիշատակարանը ի Ռաւեննա եւ այլք: Ունեցանք
յունահոստ հայ մատենագիր, բայց չէ տեսնուած
տակաւին լատինագիր հայ հեղինակ:

Հ. Բ. ԿԱՆԻՍԵՆ

ՄԱՅԵՆԱԻՍՈՍԱԿԱՆ

DARKO JENÖ — A Magyarokra vonatkozó nép-
nevek a Bizánczi iroknál, Budapest 1910, 8', 1—76.

(ԳԽՔ X 180.)

Հայ հասարակութեան թեւեւ գրեթէ
անմատչելի, այստ. հանդիմ գրական ծառայու-
թիւն կը մատուցանէ մատենան, որուն տիպոսն
է՝ «Բիւզանդիոսի մարտիրոսներէն» Հռոմէոսացոց
դռնի պիտոսնալիւն, Հեղինակին ընտրած նիւ-
թին վրայ ամբողջական գաղափար մը տալու կը
ծառայէ եւ զ զետեղուած համեմատական տախ-
տակ մը, որուն վրայ ներկայացուած կը գտնենք
«Բիւզանդացի մատենագրաց Հռոմէոսացոց
տուն վեց գագանունները» (Միշտրո, Միշտրո,
Տոշրքու, Παίονες, Νάσαρσι կամ Μελέρη եւ
Ζαΐσαρσι-άσφαλο, դարձեալ բ. իւրաքանչեւ
անուան տակը ժամանակագրական կարգաւ այս
ազգանուններն յիշատակող մատենագիրները:

Հաս առնուի և մասնակիս յօրինուածութիւնը, վերեւ յիշուած վեց անուանց վրայ զատ զատ գլուխներով կը խօսուի, կը մեկնուի անոնց լեզուարանականագումը, եւ կը համեմատուի անոնց ուրիշ ազգաց քով յիշուած ձեւերուն, այսպէս վերջին ազգանունն Հայոց քով յիշատակուած Սեւորդեայ հետ: Այս նկատմամբ Հեղինակին բոլոր տեսութիւնները նոյն են Մարկարտի (Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge գործին մէջ էջ 36) յայտնած կարծիքներուն, ինչպէս էջ 9, ծն. 5 Հեղինակն ալ կը խոստովանի: Մտադրութեան արժանի ուրիշ կէտ մըն ալ այն է, որ Օրբէլեանի (էջ 311) յիշատակած «Մաճուկայ ձոր» անունն այնպէս հաճախ կան դիմել անորոշ կը համարուի եւ մանուածապատ ենթադրութեանց կը դիմուի, ուր որ խնդիրը պարզ է, եւ մեզի Սխականէն (էջ 142, 154, 167) տեղւոյս նկատմամբ գեռ երեք յիշատակարան ալ ծանօթ է: Օրբէլեանի քով արդէն որոշ է ձորին աշխարհագրական դիրքն, որ է «Գեղարքունի», գաւառն «Գառնակեր», գեղը մօտեն: Ըստ մեր կարծեաց՝ օտար ազգի մը պատմական անցեալին հետ առնչութիւն չունեցող վայրն «Մաճու» ազգանունն հետ յարաբերութեան մէջ գնել շատ անհիմն է. նմանութիւնը պատահական է միայն: Հայ անունը՝ Մաճու-ի-նոյ պատահական կ'ենթադրէ Հայերէն մաճու կամ մաճու բառն, իրոք «գաւի-ձոր» (համտ. Հի-Է-ն, Հին Հայոց տեղւոյ անունները, էջ 375). Կարնոյ բարբառի մէջ կայ նաեւ մաճու բառ մը «բանջար», իմաստով (համտ. Հաւք. Ամ. 1901, էջ 240):

Թեպէտեւ Հեղինակին ուղղակի Հայ մատենագրութենէն օգտուիլ չկարենալը կը մնայ միշտ արգարանայի, սակայն չնիք կրնար լռելեայն անցիկ նկատելով որ Հեղինակին ծանօթութիւնն վերաբերէ՝ եւ՝ Հունագարայ ազգայնոց նիւթիս նկատմամբ բոլոր ուսումնասիրութիւնները. «Armenia» թերթը միայն իւր քսանամեայ շրջանին մէջ առատ միջեր ընծայած է (յատկապէս տես 19)5, էջ 7 եւն): Այս ծանօթութիւնն անշուշտ տարբեր աչքով նայիլ պիտի տար մեր մատենագրութեան վրայ Հեղինակին, եւ՝ Հայ մատենագիրներու Հունագարացոց առած ազգանուններն, տիպաբանութեամբ նախորդութիւն մըն ալ գրեթէ ցաղափարը պատշաճ գատել պիտի տար:

Վ. ՄՈՒՐԱՅԱՆ

Վերջինիս ընդունելու — Թարգմանեց Հ. Սարգսյան Ղազարեան: Վերջինիս՝ Ղազար 1910. 8, էջ 573: Գրն. 2 Գր.:

Յարանուա Կապէի, Գանտէի, Աշտուրի անունը թարգմանին կարգաւորութեան «Գերթո-զական Մատենագրարանին» ԺԱ. հատորը կը կազմէ Ենեականի այս թարգմանութիւնը: Ենեականը՝ մանուկայի կարգաւոր վերջին երգն եղաւ, որուն մէջ գրաւ Վերգիլիոս իր տարողը դասական ոյժը: Միեւնոյն դասական ոյժը, պահելով որոշ համեմատութիւն մը, կ'արտացոլանայ անոր առաջինկայ թարգմանութենէն ալ, յորում կը տեսնուի թարգմանչին վարժութիւնը իր ընտրած տարրին մէջ:

Կէս դար անցած է այն օրէն ի վեր, երբ Ենեականի անգրաւոր թարգմանութիւնն ի լոյս ընծայուեցաւ գրաբար՝ Հ. Ե. Զ. Լիւրմիզեանի գրչէն (Անեաւ. 1845), որմէ ժամանակէն ցիւցան օգտուիլ Պէշկիթաշեանին եւ նմանիք, եւ որուն անմիջական ազդեցութեան տակ կազմուեցաւ ռուսացայ Բանաստեղծին լայն ընդունակութիւնը:

Հոս յարմար տեղն է ծանօթացնելու հասարակութեան Ենեականի գրաբար ուրիշ մէկ թարգմանութիւնը, զոր կը գտնենք Հ. Ռափ. Ուզունեանի ցայտօր ակտիւ «Գառնակներու» շարքին մէջ. ամփոփելովէն գործը իր ամբողջութեամբ՝ անմասնաբար արհեստագէտի գործ կը ներկանայ:

Սակայն որչափ որ ալ մեծ գործեր նկատուին Հիւրմիզեանի եւ Ուզունեանի ձեռնարկութիւնները, այսու ամենայնիւ՝ քանի որ գրաբարն այժմ իր նախկին բարձրութենէն խոնարհած է, եւ ըստ հետեւորդի անոր գործածութիւնը փոքրիկ հասարակութիւններու ամփոփուած ըլլալուն՝ ժամանակակից գեղարու բաւականութիւն չէին տար՝ ոչ Հիւրմիզեանի եւ ոչ ալ Ուզունեանի մատանց վաստակները — անոնք այսուհետեւ կը մնան անցեալէն պատմող յուշարձաններ — այս պատճառաւ զարմանալի չէ որ վաղուց արդէն բաղձացուած էր Ենեականի աշխարհաբար թարգմանութեան մը պէտքը:

Նհա թէ ինչու ձեռնարկեց Հ. Ղազարեան ալ՝ Ենեականի թարգմանութեան:

Լատին բնագրին թարգմանութեան հետ կատարած համեմատութիւնին հաճ եւ գոհ թողուց զմեզ, եթէ ունիք բարեկամական արտունը մը Մեծ. թարգմանչին գէտ, այն ալ քանի մը զուտ լեզուական ազատութեանց մա-